

Endrődi Sándor élete és munkássága

A költészethez (részlet)

Sok ezer vadság, durvaság közt,
Gyengéd és hű maradt szívem.
Te védtél engem, oh, költészet,
Szintoly' gyengéden és híven.
Mint gyermek már rajongtam érted
S ott küzdtem lobogód alatt.
Nekem nem voltál soha játék,
Mindig szentnek tartottalak

Endrődi Sándor Kupricz Sándor néven született 1850.január 16-án Veszprémben. Édesapja Endrődi Kupricz Sándor törvényszéki bíró, édesanyja Kováts Szerafin. Családjából –, mely Veszprém megye meghatározó értelmiségi családjai közé tartozott az apai nagybátyja révén országgyűlési képviselőt is tudhatott soraiban – műveltséget, hazaszeretetet hozott.

Érettségi vizsgát 1871-ben tett Pápan, előtte több város középiskolájában megfordult. Ezek közül meghatározó volt a székesfehérvári ciszterci gimnázium, ahol barátságot kötött Wekerle Sándor későbbi pézügyminiszterrel/miniszterelnökkel és ekkor bontakozott ki irodalmi érdeklődése is. Székesfehérvár Vörösmarty évfordulóra készült, melyet szoborállítással kívánt a város emlékeztetéssé tenni. Ódapályázatot hirdettek nagynevű költők számára, s e pályázat kapcsán a gimnázium önképzőkörének tanulói is készítettek pályaműveket. E pályázatot Endrődi Sándor nyerte, s a megyeháza dísztermében rendezett ünnepségen előadhatta pályaművét, ahol diáktársa, Wekerle Sándor szavalta el Vörösmarty Ódáját.

Jogi tanulmányokat kezdett, de hamar véglegessé vált, hogy nem a paragrafusok világa, hanem a költészet és az irodalom vonzása lesz élete meghatározója. Bölcsészettel is ismerkedett, de tanulmányait nem fejezte be. Rövid ideig a színjátszással próbálkozott, majd több hónapos németországi utazásokat tett. Berlin, Lipcse, Drezda, Hamburg voltak úticéljai, s az egyetemi tanulmányokba is belekóstolt. Esztétikát, irodalmat hallgatott, megkedvelte a német kultúrát. Publikált fővárosi lapokban, ám az újságírói kereset nem adott biztos egzisztenciát számára. Egyre aktívabbá vált íróként és műfordítóként, 1874-ben elbeszélés gyűjteménye jelent meg, majd első verseskötete a *Tücsökdalok – versek a szerelemről és a*

vágyódásról 1886-ban látott napvilágot. A kritika jól fogadta, sikert és országos ismertséget hozott írójának.

A Tücsökdalokból

III.

Mint víztükör a tűznapot
Ringatja arcodat szívem;
Ott ragyog, reszket alakod,
Csodás rejtélyű mélyiben.

Téged nem érhet hervadás,
Porrá se bonthat a halál,
Egy szirmod se vesz el, virág!
Egy sugarad sem, ideál!

Szállhat fölötted az idő,
A vészek és viharok:
Minden viharon győzni fog
Nyugodt, felséges alakod.

Ezekben az években már ismerte élete szerelmét, a balatonfüredi fürdőigazgató, Écsy József lányát, Écsy Antóniát, de a lány egy szerelmi csalódás miatt nem fogadta udvarlását. Hét éven keresztül vágyakozott hű szerelemmel szíve hölgye után, míg egy németországi utazásból hazatérve udvarlása nyitott szívre talált. Egzisztenciája azonban nem volt elég stabil a házassághoz, ezért Kolozsváron a Ferenc József Tudományegyetemen magyar-tanári diplomát szerzett 1880-ban, s még ez évben helyettes tanári megbízást kapott Nagyváradon. Magyar nyelvet és irodalmat tanított. (Szívesen kezdte volna tanár éveit a győri Bencés Gimnáziumban, mivel Écsy Antónia rokonsága révén kötődött a városhoz, de ez a terve nem vált valóra.) A szeptemberi munkakezdést november 15-én esküvő követte, s az ifjú házaspár megkezdte boldog életüket Nagyváradon. A házasságból négy gyermek született: 1881-ben Sándor, '83-ban Margit, 84-ben Kornél és 86-ban Béla. Endrődi Sándort jó tanárnak tartották, pályatársai kiemelték lelkiismeretességét, szorgalmát, széleskörű tudását és tanítványaira való odafigyelését. Tanári munkája mellett könyvtárosi és jegyzői teendőket is ellátott, osztályfőnök volt és az önképzőkör tanár elnöke. Fáradhatatlanul hódolt szenvedélyének, az írásnak. Kezdő nagyváradai tanárként nyerte meg a Petőfi-ódapályázatot, melyet a Duna-parti Petőfi-szobor felállítása alkalmából írtak ki. Tanárként tapasztalta meg egy átfogó magyar irodalmi szöveggyűjtemény hiányát, így szerkesztett egyet, mely 1891-ben meg is jelent. Még 1877-ben megjelent a *Balaton tündére* c. munkája, 1877-78-ban két kötetes versgyűjteménye, 1879-ben *Másodvirágzás* címen elbeszéléskötete, és immár a nagyváradai évek alatt, 1884-ben *Baltoni ég alatt* c. elbeszélés gyűjteménye. Az Endrődi családnak szőlője és birtoka volt „Alsó-Eörsön”, ahová a költő gyermekkorától kötődött. Nővérevel örökölték meg a kis birtokot, melynek Balaton-parti részét hangulatos tanyává alakítva baráti társaságának kedvelt helyévé varázsolt. A Balaton mindenkor megénekelendő csoda volt számára, s a balatonfüredi Hajógyár első vitorlását – a *Szenta* névre keresztelt hajót is magáénak tudhatta. Kiváló és szenvedélyes vitorlázó volt ifjúkori barátjával, Miháلكovics Tivadarral együtt, aki Endrődi barátságának köszönhetően vált Alsóörs elkötelezett, lokálpatrióta lakójává. Közös vitorlásai és az Endrődi-tanyán rendezett bableves „murik” messze földön híresek voltak.

Baráti körükbe tartozott például a Jókai házaspár, akik Endrődi negyedik gyermekének, a Balatonfüreden született Bélának keresztszülei voltak. Az Endrődi család emlékezetes nyarakat töltött Alsóörsön a „vízparti kis nádas vityillóban” – a nagyváradi évek idején is.

Szélcsend alatt (részlet)

„Az én kis Balaton –melléki tanyám, az Alsó-Eörsi nádas kis vityilló fölér a miramare-i márványpalotával, sőt többre tartom, mert sötét tragédiák színhelye, mint amaz, de nyájas, boldog órák csöndes fészke, szeretet, igazi szabad otthonom nekem. Rajongok érte, mert odakönyököl ki az én nyilt, haragos, kék vizemre, a bűgő Balatonra s beleneveti fehér vonalait, sötétzöld fáinak lengő körrajzát annak ragyogó tükrébe - de mindenek fölött előny, hogy az enyém, hogy tulajdonom.(Az is igaz, hogy nem a verseimből szereztem.) „

Hangulat c. elbeszélés
részlet

„Gyermeke vagyok e vidéknek s bármerre járok: otthon vagyok. Sokszor szeretném szétdarabolni magamat, hogy mindenütt legyek egyszerre. Így is megteszem azt, hogy némelykor egy nap leforgása közben öt-hat helyen lakom. S bármerre járok: az emberek sziveiben mindenütt visszatükröződik az éj nyájassága, a föld jósága, - mindenütt az idylli nyugalom és szeretet, mely elbájol, anélkül, hogy egyebet tenne, mint megosztja magát. Ha meghalok: itt temettetem el magamat, arczal a víz felé fordulva, hogy az ítéletnap i ébredéskor tekintetem legelsőbbször is ezt a vidéket lássa s szívem azokat ölelhesse leghamarább, kiktől legnehezebben vett végső búcsút.”

Endrődi Sándor tanári hivatása mellett aktív szerkesztői munkát végzett, többek között Kölcseyről, Ányos Pálról, Balassa Bálintról szerkesztett kiadványt, és megalkotta a már említett, gimnazistáknak szóló magyar irodalmi szöveggyűjteményt.

A nagyváradi évek azonban hamarosan keserűségbe torkolltak: két gyermekét 1885-ben és 1886-ban elvesztette, s 1889-ben szeretett felesége is meghalt. A tragédiák sorozata urán nem volt maradása többé Nagyváradon. A szeretett alsóörsi birtoktól is megvált. Két gyermekével és édesanyjával Budapestre költözött. Egykori diáktársa, Wekerle Sándor támogatása révén kapott munkát, a képviselőház országgyűlési naplójának szerkesztője lett 1892-ben. Ezt az állást 22 éven át, nyugdíjazásáig töltötte be. A naplószerkesztőség a Gyorsíró Iroda szervezetéhez tartozott. Feladata az ülések gyorsírók által rögzített naplóját kéziratba szerkeszteni és nyomtatásra előkészíteni. Kollégáival visszamenőleg elkészítették az 1861-1892-ig terjedő időszak kilenc országgyűlési naplóanyagából a tárgy- és névmutatót, mely 1000 oldalon Általános mutató néven jelent meg, s nagy elismeréssel fogadták. Nyugdíjba vonulásakor munkája elismeréseképp a nemzetgyűlés elnöke elnöki tanácsossá nevezte ki. Halála után, 1920. november 27-én egykori naplószerkesztő kollégája, barátja, Palmer Kálmán mondott méltató beszédet az Országházban.

Felelős munkája mellett a költészetéről sem feledkezett meg. Ez idő alatt is aktív irodalmi életet élt, fordított francia és német nyelvből, ma is Heine legjobb tolmácsolójának tartják. Az irodalomkritika szerint a kiváló fordítást a lelki rokonság és verselésének könnyedsége segítette.

Költőként legnagyobb sikerét a *Kuruc nóták* című kötetével érte el, mely gyors egymásutánban öt kiadást ért meg.

Kuruc világ, labanc világ

Kuruc világ, labanc világ,
Dehogy múlt el, egyre tart.
Most is dúl az ősi átok:
Magyar rontja a magyart.

Magunk ellen fordítjuk a
Régi rozsdás fringiát,
S egymást öljük, mitse bánva:
Rokon, testvér, jóbarát.

Mintha olyan olesó volna
Bőven foly a honfivér-
Nem a magunk jóvoltáért,
Csak idegen érdekér'.

És a közös, nagy ellenség
Hátunk mögött jót nevet,
Örömben táncol, ujjong,
Hogy az Isten verje meg!

Rákóczi születésének 230. évfordulóját ünnepelte az ország, s nagy ünneplések övezték a hamvak hazaszállítását. Endrődi Grázban írta meg kötetnyi versét, kiváló stílusérzékkel. A verseket egy-egy kuruc nóta első sorára fűzte fel– Thaly Kálmán kuruc világot idéző dalai és az eredeti kurucköltészet tanulmányozása után. Verseskötete újra divatosá tette a tárogatót.

A Petőfi Társaságnak alapító tagja – 1876-ban titkára, majd örökös alelnöke lett. Sokat dolgozott a Petőfi ház (a mai irodalmi múzeum elődjének mondhatjuk) létrehozásán. 1908-ban Petőfi Könyvtár címen 30 kötetre tervezett sorozatot alapított. Ennek kiemelkedő darabja a *Petőfi napjai a magyar irodalomban* című kötet, mely az 1842-49-ig terjedő időszak minden levelezését, cikkét, hivatkozását egybegyűjtötte. Aktívan részt vett a Petőfi relikviák országos gyűjtésében és a közadakozás szervezésében. Máig meghatározó tanulmányokat szerkesztett Petőfi munkásságáról. *Költemények* című kétkötetes versgyűjteményét a Petőfi Társaság adta ki, s nagy örömet szerzett a költőnek, hogy a társaság frissen alapított Petőfi-díjának 1920-ban első kitüntetettje lehetett, életének utolsó évében.

1882 februárjában a Kisfaludy Társaság rendes tagjává választották, 1899-től tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. Székfoglalója a *Századunk magyar irodalma képekben* című munkája (1900) volt. 1908-ban büszkén vette át az akadémiai kitüntetést, a Marczibányi jutalmat. (A Marczibányi nagyjutalmat az évben Mikszáth Kálmán kapta.)

1910-ben szélütés érte, jobb keze szinte lebénult, társasági életéről lemond, visszahúzódóvá vált, de mindenkor derűs alkata nem hagyja cserben, megnyugvással, békével élt.

1916-ban újra nősült. Nagyváradi tanártársa özvegyét, Lésniewitz Carlát vette feleségül, aki hű társa, támasza lett utolsó éveiben. Házasságkötésekor veszi fel hivatalosan is az Endrődi nevet.

Költészetét az irodalomtudomány azon öt alkotó közé sorolja, akik a XIX. század végén, sa századfordulón – az érzékenység és az impresszionizmus felől haladják meg a szentimentalizmust, –Rudnyánszky Gyula, Reviczky Gyula, Szentessy Gyula és Telkes Béla társaságában. Mindannyian az ember született jóságának eszményét hirdetik, a civilizáció romlottságától kívánják megóvni az erényt, keresik a szentimentalizmus ideálját. Bár tesznek lépéseket a modern irányzatok felé, költői magatartásukkal a századvégpolgári érzelmességét követik. A boldogság mint központi érték jelenik meg költészetükben, s az idealizált szerelem Endrődinél is a boldogság szinonimájává vált. A nyugati szellemi irányzatoktól elmaradva ugyan, de a magyar irodalomban is elterjed a kifinomultabb, polgáriasabb érzelmi kultúra. A költőcsoport tagjai azt vallják, hogy csak a dolgozó ember lehet boldog, s a konvenciók diktálta lemondások helyett a szív törvényeit kell követni.

Pályája elején, hivatalnokként a független művész életformája után vágyakozott, mely a budapesti évek alatt oldódott fel, mikor irodalmi társaságok tagjává vált.

1913-ban ezt írja egy levelében barátjának, Dr. Mihákovics Tivadarnak: „...magyar lírikusnak lenni nem valami hálás pozíció s ha az irodalmi nevetem tudtam volna tisztán megőrizni: még hálátlanabb volna!” Ez évben neveznek el utcát róla Veszprémben, mely esemény meghatja a költőt, s köszönetül a következő évben kiadott *A pálya végén* c. verseskötetét „szülővárosa lelkes közönségének” ajánlja.

A Rózsadombon
(A pálya végén c. kötetből)

Itt fenn Budán, a Rózsadombon
Igazán rózsás a világ!
Pest úgy rémlik fel ide, mint egy
Felhőkben úszó délibáb.

Nem is igen bánom, hogy másé
Ez a kis ház, melyben lakom,-
Mikor enyém a nagy természet,
A csend, a béke, nyugalom.

Zengő madár nekem dalolgat,
Engem cirógat lombos ág,
És mézüket a kicsi méhek
Mínthogyha nekem hordanák.

Oly édes itten csöndben élni
Az élet zajához közel!
Kelek az első napsugárral
És a tyúkokkal alszom el.

Míg odalenn a roppant város
Zakato,lót-fut és liheg:
Itt esemény egy gyalog-ember,
Ki az úton végigtipeg.

Odalenn lárma, szitkozódás,
Garázda gond, füst és korom;
Itt fenn rigófütty, pitypalattyszó,
Napfény a lengő lombokon.

Odalenn hajsza, itt fenn béke,
Csillagok az ég fátyolán -
Úgy hajlik rám a tiszta égbolt
Míntha Isten hajolna rám...

A Balaton mellett
(Dr. Óvári Ferenc barátomnak)
részlet

Tenger idő múltán itt bolyongok újra
Búgó partjaidon, csodaszép Balaton,
S bár a régi álmok tolongnak körültem:
Döbbenve nézek szét rajtad, és –magamon.

Amióta téged utólszor láttalak,
Bizony megváltoztunk, szép tavam, mindketten:
Te új lét sodrában szinte megifjodtál,
Míg én ezer gond közt, lásd, megöregedtem.

Partjaid magányán, ahol egykor, régen,
Ifjú éveimben álmodozva jártam:
Dübörgő, prüszögő vonat vágat végig
S nagyokat füttyent a csendes éjszakában.

Halála után jelent meg a gyermekverseit tartalmazó kis kötet, a *Játszi órák*. Unokáinak szánta, akikkel életében nem találkozhatott. Kornél fia, aki Amerikába vándorolt ki, s a háború éveiben nem is hallott róla hírt az édesapja, 1920-ban jelentkezett, hogy hamarosan hazalátogat feleségével és két gyermekével. Endrődi lázas sietséggel szerkesztette kötetét 70 korábban írt verséből. Szecessziós hangulatú illusztrációit Nagy Sándorné Kriesch Laura festő és iparművész készítette. A kötetet még a nyomdai előkészítés fázisában láthatta Endrődi, ekkor látta el az ajánlással: „Kis unokáimnak, akiket nem ölelhettem az életben.” Már tudta, hogy az unokáival való találkozást nem érheti meg...

Csigahintón (részlet)

De bolondos, fura fogat!
Csiga-hintó, lepke lovak.
Rózsalevél az ülésen,
Bab-koffer a hintó-végen.
A négy kerék négy fehér
Forgó, pergő pipitér,
Rúdja szíl-szál szalmaszál,
Csak egy kicsit bajsza áll;
Holdsugár a gyeplüje -
Ki tartja a kezibe?
No, ha meg kell mondanom:
Egy tücsök ül a bakon,
Éppen úgy ül odafenn
Mint valami szerecsen,
De ha mégoly kormos is,
Azért nagyon jó kocsis...

Halála után síremlék bizottság alakul, hogy méltó emlékjelet állítsanak számára. A háború utáni években nem volt könnyű feladat a gyűjtés, de eredményre vezetett: 1929.október 20-án avatták fel a Csiszér János alkotta díszes síremléket. (Az Endrődi sírt 2004-ben a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság védetté nyilvánította.)

Szintén 1929-ben kerül bronz dombormű az alsóörsi porta oszlopára a Balatoni Szövetség jóvoltából. 1935.január 20-án, Endrődi Sándor 85.születésnapja alkalmából a parlamentben munkássága előtt tisztelegve emléktáblát avatnak.

„Gyors elfeledettsége, költői életművének kimaradása irodalmi köztudatunkból...érthetetlen és indokolatlan...Igyekezett igazságot szolgáltatni a fel nem ismert, vagy félreismert értékeknek. Kevés rokonszenvesebb alakja van irodalomtörténetünknek.” (1)

„Kései kötetei, az Isten felé, az Őszi harmat után, és különösen az Anakreoni dalok egész nemességében mutatják költészetét. Itt már az egyszerűség magasságáig jut el, színek és rímek nélkül közli érzéseit, a tragikus ráncból mosoly, a szenvedélyből humor lesz. Egy megöregedett romantikus arcát látjuk.”(2)

Szülővárosában emléktábla és szobor őrzi emlékét, csakúgy, mint Alsóörsön.

Idézetek jegyzéke:

1. Hegedűs Géza: Arcképvázlatok. Száz magyar író. Budapest, 1980Endrődi Sándor (143-147.o.)
2. Kosztolányi Dezső: Endrődi Sándor I. /Endrődi Sándor 1850-1920, szerk. Ács Anna 2000

Forrásjegyzék:

1. Endrődi Sándor 1850-1920,Szerk.:Ács Anna, Veszprém,2000
2. Dr. Sziklay János: Veszprém város az irodalomban és a művészetben Veszprém,1932
3. Varga Pál: Szentimentális-biedermeier irány a 19.század második felének magyar lírájában Irodalomtörténeti Közlemények 1989.1-2 szám
4. Novák Edit-Somorjai Horváth Piroska: Arcélek a víztükörben Alsóörs,2019
5. Füredi história 20.évf.1.sz. 2020. Z. Karkovány Judit: Endrődi Sándor: Játszi órák